

Kakhaber Loria

Georgia, Tbilisi

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Rezo Cheishvili's Novel *Dali* – Mythological and Empirical Dimensions

The famous Georgian writer Rezo Cheishvili is widely regarded as a true master of the modern Georgian prose. The novel *Dali* is an organic part of the Georgian literary process of the '60s and '70s. Numerous tendencies characteristic of the Georgian literature of that time, can be seen in the above-mentioned work. These include, inter alia, the relationship between folklore and literary texts. In Rezo Cheishvili's novel *Dali*, the real-empirical layer of the text refers to a tragical love story. Nevertheless, beyond the love intrigue, the meaningless and dysfunctional life of the society of those time as well as an absence of any ideals or ethical values are clearly visible.

Key words: Folklore; Mythology; Modern Georgian literature.

კახაბერ ლორია

საქართველო, თბილისი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

რეზო ჭეიშვილის რომანი „დალი“ – მითოლოგიური და ემპირიული განზომილებანი

ცნობილი ქართველი მწერალი რეზო ჭეიშვილი საყოველთაოდაა აღიარებული როგორც თანამედროვე ქართული მოთხრობისა და ნოველის ჭეშმარიტი ოსტატი. ამავდროულად, შესანიშნავი პროზაიკოსის კალამს რამდენიმე რომანიც ეკუთვნის. მათ შორისაა თავის დროზე საკმაოდ განმარტებული თხზულება – „დალი“. რეზო ჭეიშვილის ხსენებული ნაწარმოები პირველად 1970 წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „ცისკარში“. თხზულებამ გამოსვლისთანავე საკმაოდ მძაფრი ლიტერატურული პოლემიკა გამოიწვია, რასაც შედეგად ისიც კი მოჰყვა, რომ მწერალმა რომანის

შემდგომ გამოცემაში ცალკეული ცვლილებები შეიტანა. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ რეზო ჭეიშვილის ამ ნაწარმოებისადმი ლიტერატურული კრიტიკის გარკვეული ინტერესი შემდგომ წლებშიც შენარჩუნდა.

რეზო ჭეიშვილის რომანი „დალი“ გასული საუკუნის 60-70-იანი წლების ქართული ლიტერატურული პროცესის ორგანული ნაწილია. თხზულებაში თავს იჩენს ამ პერიოდის ქართული მწერლობისათვის დამახასიათებელი არაერთი საგულისხმო ტენდენცია. მათ შორისაა მხატვრული ტექსტისა და ფოლკლორის ურთიერთმიმართების საკითხი, განსაკუთრებულად კი ლამის ერთგვარ თვითმიზნურობამდე მისული დაინტერესება მითოლოგიური ძირებით და მათი გამოყენება ლიტერატურული ნაწარმოების პირველწყაროდ. რეზო ჭეიშვილის ხსენებული რომანის შემთხვევაში ამგვარ მითოლოგიურ პირველწყაროს წარმოადგენს ქართულ, განსაკუთრებით კი სვანურ ფოლკლორში კარგად ცნობილი თქმულება ნადირობის ქალღმერთის – დალის შესახებ. ეს თქმულება წარმოადგენს რომანის მითოლოგიურ სარჩულს, რომლის მოხმობითა და გამოყენებით მწერალი ცდილობს, ნაწარმოებში შექმნას ერთგვარი ზედროულობის განცდა. ქეთევან სიხარულიძე წიგნში – „კავკასიური მითოლოგია“ აღნიშნავს: „ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალა გვიდასტურებს, რომ კავკასიური მითოლოგიის ზოგიერთი პერსონაჟი და მოტივი უშუალოდ ეხმიანება მცირე აზიის ძველი მითო-რელიგიური სისტემების ელემენტებს და შესაძლოა, იქიდანაც მომდინარეობდეს. ყველაზე უფრო სრულყოფილად დედა ქალღმერთის სახე ამ რეგიონში ჩამოყალიბდა მთელი თავისი მრავალფეროვნებით და აქედან განეფინა როგორც ეგეოსისა და ხმელთაშუა ზღვის, ისე კავკასიურ კულტურებში. რასაკვირველია, მითოლოგიური სახის სესხება მექანიკურად არ მომხდარა, არამედ ადგილობრივ კულტურებთან შემოქმედებით პროცესში ჩამოყალიბდა. [...] ასეა ქალღმერთ დალის შემთხვევაშიც. მასში ამკარად ჩანს მცირეაზიურ ქალღვთაებათა არა მარტო ნიშნები, არამედ მათ მითოლოგიურ ბიოგრაფიასთან სიახლოვე, მაგრამ იგი ერთმნიშვნელოვნად კავკასიური ღვთაებაა, ზოგადკავკასიური წარმოდგენების საფუძველზე ჩამოყალიბებული, რასაც მისი სახელის ძირიც მიუთითებს. ჩრდილოეთ კავკასიაში მოსახლე ხალხთა ენებში „დალი“, „დიალ“, „დელა“,

„დალაი“ ნიშნავს „ღმერთს“, „ღვთაებას“. გამაჰმადიანებამდე ჩეჩენთა რელიგიაში უმაღლეს ღმერთს „დიალა“ ერქვა. თუშეთში გმირის მოსაგონარ რიტუალსა და სამგლოვიარო ლექსს „დალაობა“ ეწოდება“ (სიხარულიძე 2006: 43). როგორც ქეთევან სიხარულიძე შენიშნავს, „კავკასიის ხალხთა მითოლოგიურ წარმოდგენებში ნადირობის სხვა ღვთაებებიც არიან ცნობილი, უმეტესად მამაკაცები. დალი ზევრად უფრო ძველი სახეა და დედა ქალღმერთს ველური ბუნების მფარველობის ფუნქციით წარმოადგენს“ (სიხარულიძე 2006: 44).

ლიტერატურულ წერილში „დალი და ფოლკლორი“ რომელიც 1989 წელს გამოქვეყნდა, საუბრობს რა რეზო ჭეიშვილის თხზულების დამოკიდებულებაზე ქართულ ფოლკლორთან, აპოლონ ცანავა მიუთითებს თავისთავად საინტერესო ტიპოლოგიურ მიმართებაზეც ქართულ და უცხოურ მითოლოგიურ წყვილებს შორის. „რეზო ჭეიშვილის რომანში – „დალი“, რომელიც 70-იან წლებში დაიწერა, რეპროდუცირებულია ქართულ მითოლოგიურ პანთეონში ცნობილი დალისა და ბეთქილის ტრაგიკული სიყვარულის ისტორია. ტიპოლოგიურად იგი მსგავსებას პოულობს მსოფლიო მითოლოგიის ღვთაებრივ წყვილებთან (იშთარი და თამუზი; კიბელა და ატისა; აფროდიტე და ადონისი)“, – აღნიშნავს მკვლევარი (ცანავა 1989: 48). უფრო ადრე კი, თავის გამოკვლევაში ქართულ სამონადირო ეპოსთან დაკავშირებით, დალისა და ბეთქილის წყვილის შესახებ მსოფლიო მითოლოგიის კონტექსტში საუბრობს ელენე ვირსალაძე: „[...] დალი და ბეთქილი არის ღვთიური წყვილი, დაკავშირებული ბუნების განახლების, გაზაფხულის დღესასწაულთან, მსგავსად სუმერულ-ბაბილონური იშტარის და თამუზისა, ფრიგიის კიბელას და ატისისა, ბერძნული აფროდიტე და ადონისისა. არტემიდესი და აქტეონისა, ფინიკიელთა ასტარტას და ეშმუნისა, კართაგენის ტანიტის და მელკარტესი. ამას მოწმობს ქართველთ ნადირთ პატრონის, ხოლო შემდეგ მონადირეობის ქალღვთაების სიყვარული მონადირისადმი, მის მიერ რჩეულის დაჯილდოება და ბოლოს, მონადირის ტრაგიკული სიკვდილი, დამოწმებული არა მარტო ბეთქილის დატირებაში, არამედ მრავალი სხვა სიმღერებითა და თქმულებებით“ (ვირსალაძე 1964: 91). ამავე კონტექსტში ძალიან საინტერესოდ და საგულისხმოდ აღიქმება მოსაზრება, რომელიც კავკასიური მითოლოგიის შესა-

ხებ ქეთევან სიხარულიძის ზემოხსენებულ წიგნშია მოყვანილი: „მონადირის სიკვდილი რიტუალურ ხასიათს ატარებს. ისევე, როგორც რიტუალურია ქალღმერთთან მისი ურთიერთობა. როგორც დედა ქალღმერთის კვდომა-ადღომა განასახიერებდა ბუნების მუდმივ განახლებას, ისეთივე მნიშვნელობა ჰქონდა სამონადირეო მითოსში მონადირის დაღუპვას. ნადირთღვთაებას ხომ შეუძლია გააცოცხლოს შეჭმული ნადირი. არ არის გამორიცხული, რომ არქაულ მითოსში მონადირე – დალის სატრფო კვლავ ცოცხლდებოდა. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ სვანეთში ბეთქილის სიმღერას გაზაფხულისა და ნაყოფიერების დღესასწაულზე ფერხულის დროს ასრულებდნენ“ (სიხარულიძე 2006: 110).

ყოველივე ზემოხსენებულიდან გამომდინარე, ცხადზე უცხადესია, რომ რომანში „დალი“ რეზო ჭეიშვილი ძალზე რთულ და, იმავდროულად, უადრესად მისტიკურ ფოლკლორულ მასალასთან ამყარებს მხატვრულ მიმართებას. თხზულების პირველ ვარიანტში (ჭეიშვილი 1970) ეს მიმართება, შეიძლება ითქვას, ძირითადად ალუზიებისა და რემინისცენციების დონეზე ვლინდებოდა, თუმცა მაინც საკმარისად იგრძნობოდა რომანის მითოლოგიური საფენელის არსებობა. ვფიქრობ, განსხვავებული ვითარებაა თხზულების გადამუშავებულ ვერსიაში, რომელიც 1976 წელს წიგნის სახით დაიბეჭდა (ჭეიშვილი 1976). როგორც ამ ნაწარმოების მიმოხილვისას თავის დროზე მაქვს ნახსენები, „რომანის მეორე ვარიანტში არის პასაჟები, რომელიც ძნელია, აიხსნას ოდენ მსუბუქი რემინისცენციის სურვილით და აშკარად ატარებს პრეტენზიას, რათა ხსენებული მითი გააზრებულ იქნეს ნაწარმოების ერთგვარ აზრობრივ-ესთეტიკურ წანამდღვრად და პარადიგმად“ (ლორია 2005: 106). ჩემი აზრით, სრულიად მართებულია, რომ აპოლონ ცანავა რომანის მთავარ მოქმედ პირებს – დალი შელიასა და ელგუჯა ვაშაძეს დალისა და ბეთქილის მითოსური მახასიათებლებით აღჭურვილ წყვილს უწოდებს (ცანავა 1989: 49).

როგორც მსჯელობის დასაწყისშივე შევნიშნე, რეზო ჭეიშვილის ხსენებულმა რომანმა თავის დროზე ცხარე ლიტერატურული კამათი გამოიწვია. ამ პოლემიკის ერთ-ერთი აქტიური მონაწილის – ოტია პაჭკორიას შეფასებით, მწერალმა „შექმნა საინტერესო სქემა, იპოვა საკმაოდ ღრმა ზნეობრივი კონფლიქტი, სწორად ჩაიფიქრა ხასიათები, სწორად განალაგა და დააპირისპირა ისინი. მიაგნო

რიტმს, რომელიც იქნებ გადმოცემდეს კიდეც დალისა და ელგუჯას საზოგადოების რამდენამდე მოდუნებულ ტემპერამენტს“ (პაჭკორია 1970: 152). იმავდროულად საყურადღებოა, რომ, კრიტიკოსის აზრით, ავტორმა მართალია „მიაგნო პრობლემას, თავისთვის გადაჭრა კიდეც იგი. ოღონდ ემპირიზმის, ზერელე ნეგაციის რკალი ვერ გაარღვია“ (პაჭკორია 1970: 152). ოტია პაჭკორია დარწმუნებულია (და, ალბათ, ეს მოსაზრება მითოლოგიასთან რ. ჭეიშვილის ამ რომანის მიმართებასაც ეხმიანება), რომ თხზულების მთავარი გმირები – დალი შელია და ელგუჯა ვაშამე არ არიან ჩაფიქრებულნი, როგორც „საშუალო“ ადამიანები და განსაკუთრებით დალის, როგორც თავად ამბობს, „ერთგვარ გაიდევალებას“ მოითხოვს. კრიტიკოსის თქმით, „არ არის ეს რომანი საშუალო დალიზე და ელგუჯაზე დაწერილი. არ უნდა იყოს დაწერილი. სხვა საქმეა – რა გამოვიდა რისგან“ (პაჭკორია 1970: 150). და მართლაც, როგორც ოტია პაჭკორია ხედავს რომანის დალის (ანუ „იმ დალი შელიას, ვისი დახატვაც ავტორს სურს – თბილისის ულამაზეს ქალს, „სულიერ არისტოკრატს“, აღზრდილს ურბანისტულ გარემოში, წიგნისა და ხელოვნების ატმოსფეროში: რომლის ხასიათში ნატამალიც არ უნდა იყოს პლუბებისა (წინააღმდეგ შემთხვევაში, რა აზრი აქვს მთელ ამ დრამას) [...]“ (პაჭკორია 1970: 150)), შეუძლებელია, მას, ასე მარტივად, უპრეტენზიო და საშუალო პერსონაჟად ჩაფიქრებული უწოდო.

ყოველივე ზემოთქმულის ფონზე, ალბათ, არაა გასაკვირი, რომ, მაგალითად, აპოლონ ცანავა დალი შელიას უყოყმანოდ ასახელებს მითოლოგიური დალის ორეულად. „ასე შემოდის დალის ორეული რომანში“ (ცანავა 1989: 50), – აცხადებს მკვლევარი ყოველგვარი დაეჭვების გარეშე ჩემ მიერ უკვე დასახელებულ სტატიამი – „დალი და ფოლკლორი“. მითოლოგიური დალის შესახებ კი ქეთევან სიხარულიძე წერს: „დალის გარეგნობა მის ღვთაებრივ წარმომავლობაზე მეტყველებს. იგი მაღალი, კარგი აგებულების მქონე ლამაზი ქალია და მისი მნახველები ყოველთვის მოხიბლულნი რჩებიან. კოჭებამდე სცემს ოქროსფერი თმები, რომლითაც მანათობელ შიშველ სხეულს იფარავს. მოგვიანებით, როცა დალის სახეში ეპიკური პერსონაჟის მახასიათებლები შევიდა, მის თმებს სასიცოცხლო ძალა მიეწერა. ამირანის თქმულებაში მონადირის ეჭვიანი ცოლი დალის ოქროს მაკრატლით აჭრის თმებს,

რასაც ქალღმერთის სიკვდილი მოჰყვება. სწორედ რელიგიური ფუნქციის დაკარგვამ და ეპიკური ნიშნების მოჭარბებამ განაპირობა დალის „გამრავლება“. გვიანდელია წარმოდგენა, რომ დალი ერთი არაა, ისინი ბევრნი არიან, ჯგუფ-ჯგუფად ცხოვრობენ და ადვილად არ მოეჩვენებიან ადამიანს“ (სიხარულიძე 2006: 44). ეს ყოველივე ზემოხსენებული, გარკვეული მხატვრული გადამშავების მიუხედავად, საკმაოდ თვალშისაცემად გამოკრთება რეზო ჭეიშვილის რომანის ფურცლებზეც. ხშირად ეს ხდება, როგორც უკვე აღინიშნა, რემინისცენციების დონეზე, მაგრამ, რაც არ უნდა უცნაური იყოს, ხსენებული მითოლოგიური წარმოდგენები ასევე „იჭრებიან“ რომანის საკუთრივ რეალურ და ემპირიულ შრეებშიც და ზოგიერთი პერსონაჟის ყოფიერების ნაწილადაც კი აღიქმებიან: „რაღა შორს წავიდეთ, თვით ელგუჯას ნათლია ლაშიდელელი კაცი თავგადადებული ამტკიცებდა: ყმაწვილკაცობაში ცხენზე ალი შემომიხტა, მისი ბრჭყალები ბეჭზე ახლაც მატყვიაო; კიდევ კარგი, არ მივუხედე, თვარა წამახდენდა და დამკარგავდაო. – რატომ? – უკვირდა ელგუჯას. – არ შეიძლება შეხედვა, თუ შეხედავ, ვეღარ დაივიწყებ და დაღუპული ხარ... ლაშიდელელ დურგალს ეჭვიც არ ეპარებოდა თავის ნათქვამში“ (ჭეიშვილი 1976: 7-8).

საგულისხმოა, რომ რომანის ზოგიერთი პერსონაჟი თითქოს, ერთგვარად, მითისა და რეალობის ზღვარზე არსებობს ან ამ ზღვარზე აზროვნებს მაინც. შესაბამისად, არც ისაა გასაკვირი, რომ ასეთ პერსონაჟებს, ერთდროულად, შეიძლება სწამდეთ კიდევ რაღაც ზებუნებრივის და, იმავედროულად, თითქოს არც სწამდეთ. ასე მაგალითად, დეიდა შემდეგ უცნაურ ამბავს უყვება ელგუჯას ამ უკანასკნელის მამის მამაზე: „[...] თქვენ უცნაური ჯიში გაქვთ... [...] – შენ მაინც თურმე ბაბუაშენს ჰგავხარ... [...] ბაბუა მჭედელი იყო... [...] – დიდხუთშაბათს გრდემლს უროს დაჰკრავდა, ამირანმა არ აიწყვიტოსო, იმ დამით იკარგებოდა. ამბობდნენ, ტყეში ქალთან ათევს დამესო... ტყეში რა უნდა ქალს... [...] შენ არ მოსწრებიხარ, ხომ, ბაბუას?“ (ჭეიშვილი 1976: 12-13). ან ისევ იმავე ელგუჯას დეიდას შევითხვა და მისივე დასკვნა-პასუხი გავიხსენოთ იმის შესახებ, კიდევ დარჩნენ თუ არა ელგუჯას სოფლის მახლობელ ტყეებში ალები: „–ალი აღარ არის? – იკითხა ქალმა უყურადღებოდ. – ალი კი არა, დალი! – შეუსწორა მეუღლემ. [...] – ერთი და იგივეა, – განმარტა ელგუჯამ. – ღმერთის გარდა ქვეყანაზე არაფერი არ

არსებობს... – დაასკვნა ბოლოს დიასახლისმა“ (ჭეიშვილი 1976: 13). სხვათა შორის, ამ ამონარიდიდან და რომანის სხვა ფრაგმენტებიდანაც მეტ-ნაკლებად კარგად ჩანს ის, რასაც აპოლონ ცანავა თავის ხსენებულ სტატიაში მართებულად შენიშნავს: „ნაწარმოებში „ალი“ და „დალი“, იდენტურ მითოსურ პერსონაჟებადაა მიჩნეული“ (ცანავა 1989: 50). ამავე კონტექსტში, ვფიქრობ, აღსანიშნავია, რომ ელენე ვირსალაძეს „ალი“ მსგავსი მითოლოგიური არსებების ზოგადქართულ სახელად მიაჩნია, ხოლო „დალი“ კი სვანურად (ვირსალაძე 1964: 111).

ჩემ მიერ ზემოთ ხაზგასმულ „ზოგიერთი პერსონაჟის თითქოს მითისა და რეალობის ზღვარზე არსებობას“ ისევე, როგორც, საზოგადოდ, მითიურისა და რეალურის მიმართებას რეზო ჭეიშვილის რომელიმე კონკრეტულ ნაწარმოებსა თუ მწერლის მთელ შემოქმედებაში, ბუნებრივია, (სხვადა)სხვანაირი ლიტერატურული წაკითხვაც შეიძლება ჰქონდეს. ასე მაგალითად, ლიტერატურულ წერილში – „სიცოცხლის პაროდია“ ალეკო გაბელაია აცხადებს, რომ „ჭეიშვილის რომანებში მითიური და რეალური გმირები ერთმანეთში არსებობენ და ერთმანეთის სიმპტომებით ქმნიან ახალ სინამდვილეს – მესამე რეალობას“ (გაბელაია 1983: 133). აღნიშნულ წერილში კრიტიკოსი პარალელურად და ურთიერთმიმართებაში განიხილავს როგორც „დალის“, ისე, იმავე მწერლის ქრონოლოგიურად პირველ რომანს – „ქალაქში დინოზავრები დადიან“. ალეკო გაბელიას აზრით, „დრამაა ჭეიშვილის ორივე რომანის სინამდვილე, მაგრამ ეს არ არის კლასიკური დრამის სახე. იგი პაროდირებული დრამაა“ (გაბელაია 1983: 133). უნდა ითქვას, რომ ალეკო გაბელიას „სიცოცხლის პაროდიაში“ მითოლოგიზირება პაროდიაულობასთან ურთიერთკავშირში განიხილება და ამდაგვარი წაკითხვა, ცხადია, უშუალოდ ეხება „დალის“ როგორც რომანის, მითოლოგიურ განზომილებასაც. „რომანი „დალი“ გაჩენიდან თანამედროვეობამდე მშვენიერებისა და სრულქმნის სამყაროსაკენ კაცობრიობის შეშლილი, პათოლოგიური ლტოლვის ჭეიშვილისეული პაროდიაული ინტერპრეტირებაა, რომელიც მუდმივი ძრავის როლს ასრულებს მწერლის შემოქმედებაში“ (გაბელაია 1983: 134), – ერთგვარად თითქოსდა აჯამებს თავის ამ მსჯელობას კრიტიკოსი.

გასული საუკუნის 60-70-იანი წლების ქართულ ლიტერატურულ პროცესს, გარდა ღრმა მითოლოგიური შრეების გაცოცხლებისა და შესაბამისი თემატიკის წინ წამოწევისა, ასევე აშკარად ახასიათებს ეთიკური და სოციალური აქცენტირების გაძლიერებაც. ამ პერიოდის ბევრ ნაწარმოებში შეინიშნება საზოგადოებრივი ყოფის თუნდაც არაპირდაპირი, მაგრამ თავისთავად საკმაოდ მძაფრი კრიტიკა, რომელიც შეიძლება არ ან ვერ ეხება სახელმწიფოს იდეოლოგიურ საფუძვლებს, მაგრამ ემპირიულ დონეზე კარგად აჩვენებს იმ რეალობის აბსურდულობას, რომელშიც პერსონაჟებს და მათ თანადროულ ავტორებს უწევთ არსებობა. მიუხედავად იმისა, რომ რეზო ჭეიშვილის რომანში – „დალი“ ტექსტის რეალურ-ემპირიული შრე ტრაგიკულად განვითარებულ სასიყვარულო ისტორიას ეხება, სასიყვარულო ინტრიგის მიღმა მაინც მკაფიოდ იკვეთება სრულიად იმდროინდელი სოციუმის ყოველგვარი იდეური თუ ეთიკური ღირებულებებისაგან დაცლილი არსებობა, მისი უშინაარსო და უფუნქციო ცხოვრება.

აკაკი ბაქრაძე 1970 წელს ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე დაბეჭდილ სტატიაში – „კრიტიკული შენიშვნები“, განიხილავდა რა იმავე წელსა და იმავე ჟურნალის რამდენიმე ნომერში გამოქვეყნებულ რეზო ჭეიშვილის აღნიშნულ რომანს, ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟისა და მისი გარემომცველი სინამდვილის შესახებ წერდა: „არავითარი დამოკიდებულება მოვლენების მიმართ მას [ელგუჯას – კ.ლ.] არა აქვს. მისი სულიერი სამყარო, გონება უკიდურესად პასიურია. არადა, პასიურობის უფლება არა აქვს. იგი პანოპტიკუმში ცხოვრობს. აბა, დააკვირდით, რა ხდება ელგუჯას გარშემო!“ (ბაქრაძე 1970: 104). ამის შემდეგ კრიტიკოსს რომანიდან მოჰყავს, არც მეტი და არც ნაკლები, ცხრა საკმაოდ მოზრდილი ეპიზოდი, რომელთა შეხსენებითაც ცდილობს, დაადასტუროს მისივე ნათქვამი და აჩვენოს ყოფიერების ის სრული უაზრობა თუ აბსურდულობა, რომანში დახატულ ე.წ. საზოგადოებას რომ ახასიათებს. „ზემოთ ნაამბობს [ხსენებულ ცხრა ეპიზოდს – კ.ლ.] თუ დავუმატებთ კინოსტუდიასა და მწერალთა კავშირში მომხდარი ამბების აღწერილობას, მივიღებთ პანოპტიკუმის იდეალურ სურათს“ (ბაქრაძე 1970: 104), – აცხადებს აკაკი ბაქრაძე. (უნდა აღინიშნოს და, ალბათ, ეს შემთხვევითი სულაც არაა, რომ აკ. ბაქრაძის მიერ წარმოჩენილი ეპიზოდების თითქმის სრული

უმრავლესობა მწერალმა რომანის წიგნად გამოცემისას ან საერთოდ უცვლელად დატოვა ან მათში მხოლოდ მცირეოდენი ცვლილებები შეიტანა). მაგრამ ამ საკითხზე კრიტიკოსის მსჯელობა არც ამით სრულდება: „როგორია ელგუჯა ვაშაძის დამოკიდებულება ამ პანოპტიკუმისადმი?“ – კითხულობს ცნობილი ლიტერატორი და თავადვე პასუხობს: „აბსოლუტურად ნეიტრალური. სულით და ხორციტ ჰარმონიულად შერწყმული ცხოვრობს ელგუჯა ამ ხალხთან. მაშასადამე, ელგუჯა პანოპტიკუმის სრულყოფილებიანი და კანონიერი წევრია“ (ბაქრაძე 1970: 105-106). შემდგომ ამისა, ვფიქრობ, სახელგანთქმული კრიტიკოსი, კონკრეტულად ელგუჯას მიმართ, თვითმიზნურ და გაუმართლებელ სიმკაცრეს იჩენს. მაგრამ, მეორეს მხრივ, რასაც აკაკი ბაქრაძე ელგუჯას შესახებ აცხადებს, შეიძლება, სულაც არ იყოს მკაცრი და გადაჭარბებული საზოგადოდ იმ „პანოპტიკუმის“ ან მისი ამა თუ იმ „ექსპონანტის“ შეფასება-დახასიათებისათვის, რეზო ჭეიშვილმა რომ გვიჩვენა თავის რომანში: „ხშირად გვავიწყდება, რომ ადამიანი მაშინ გახდა homo sapiens, როცა კრიტიკული აზროვნების უნარი შეიძინა. კრიტიკული აზროვნების წყალობით, ეჭვის თვალით შეხედა გარემომცველ სინამდვილეს და უკეთესი მოიწადინა. უკეთესის სურვილმა დაბადა პროგრესი. ამდენად, კრიტიკული აზროვნება და პროგრესი განუყოფელი ცნებებია. ისინი უერთმანეთოდ არ არსებობენ. ელგუჯა ვაშაძეს კი კრიტიკული აზროვნების უნარი არ გააჩნია“ (ბაქრაძე 1970: 106).

თავის დროზე თამაზ კვაჭანტირაძემ საკმაოდ მკვახე პასუხი გასცა აკაკი ბაქრაძის, ჩემი აზრით(აც), არცთუ ყოველმხრივ ობიექტურ „კრიტიკულ შენიშვნებს“ რეზო ჭეიშვილის ხსენებული რომანის თაობაზე. რაც შეეხება პერსონაჟ ელგუჯა ვაშაძეს, თ. კვაჭანტირაძე მართებულად შენიშნავდა, რომ „ელგუჯა – როგორც ტიპი – მკითხველში, თუ ის წინასწარ არ არის ტენდენციურად განწყობილი, ამგვარ საშინელ ემოციებს არ აღძრავს“ (კვაჭანტირაძე 1970: 150). ამავე დროს, უნდა ვაღიარო, რომ ძნელია არ დაეთანხმო იმ პათოსს, რომელიც რეზო ჭეიშვილის ხსენებულ რომანში დახატული საზოგადოების მიმართ აკაკი ბაქრაძის ზემოთმოყვანილი სტრიქონების გარდა ასევე (და შესაძლოა, უფრო აშკარად და პირდაპირაც) გამოსჭვივის სხვათა შეფასებებშიც. თუმცა ამ მხრივაც არსებობს აზრთა გარკვეული სხვადასხვაობა.

ასე მაგალითად, ოტია პაჭკორიასთვის „პირდაპირ გაუგებარია, საიდან გაჩნდა [რეზო ჭეიშვილის რომანში – „დალი“ – კ.ლ.] ეს რაბლესეული გროტესკი ან ზოგი პერსონაჟის ფანტასტიკამდე მი-სული უვიცობა. ყველა მოვლენისა და ყველა იმ პუნქტის, სადაც სულიერი ცხოვრება უნდა იყოს კონცენტრირებული, საოცრად უტრირებული, წრეგადასულად სატირული ხილვა [...]“ (პაჭკორია 1970: 146). კრიტიკოსი უფრო შორსაც მიდის. იგი მიიჩნევს, რომ, არც მეტი და არც ნაკლები, „[რ.ჭეიშვილის-კ.ლ.] „დალი“ თანაგრ-მნობის გარეშე დაწერილი“ (პაჭკორია 1970: 146). მე რომ მეითხოთ, ეს თანაგრმნობის ნაკლებობისა თუ არარსებობის შეგრძნება, თავისთავად, სულაც არაა არც შემთხვევითი, არც მოულოდნელი და იქნებ არც ესოდენ „გაუგებარი“, ოღონდ თუკი რომანში ყველაფერს ზედმიწევნით ჩავუღრმავდებითა და საგანგებოდ დავუკვირდე-ბით: მიუხედავად იმისა, რომ რეზო ჭეიშვილის ამ ნამუშევრის უმთავრესი ან პირდაპირი ამოცანა ეს არცაა, მწერალი ხომ მაინც, სავარაუდოდ, სავსებით შეგნებულად და, შესაბამისად, საკმაოდ დაუნდობლადაც აშიშვლებს თავის თანადროულ სოციალურ ყო-ფას, აბსურდის თეატრად და ტოტალურ გაუგებრობად ქცეულ იმდროინდელ საზოგადოებრივ ვითარებას?! რომანის ცალკეულ ეპიზოდებში გამოსჭვივის სოციალური ორგანიზმის უაღრესად დამაფიქრებელი მდგომარეობა, როცა, გარკვეული თვალსაზრი-სით, იმდენად ერს კი არა, არამედ, ჭაბუა ამირეჯიბის ერთ-ერთი ცნობილი პერსონაჟის გამოთქმა რომ გამოვიყენოთ, „სამოვარზე მიშვებულ ნახირს“ უფრო ვგავართ.

ობიექტურობისათვის სასურველია აღინიშნოს, რომ ერთ-გვარი წუხილი და დაფიქრება რეზო ჭეიშვილის რომანში („დალი“) თუნდაც იქნებ ირიბად, მაგრამ მაინც საკმაო სიცხადით წარმო-ჩენილი საზოგადოებრივი და ეთიკური პრობლემების გამო, საბ-ჭოთა წლებშიაც შეინიშნება. თუმცა, ცხადია, ასეთი გამოხმაურე-ბები ძალიან შორსაა არსებული სინამდვილის იდეოლოგიური ძირებისა და მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების კრიტიკისა-გან, რის გარეშეც შეუძლებელია ხსენებული საზოგადოებრივი და ეთიკური პრობლემების რაიმე ღრმაშინაარსიანი, მეტ-ნაკ-ლებად ფუნდამენტური ანალიზი. უფრო მეტიც, ზოგჯერ ისეც კი ხდება, რომ ეს გამოხმაურებები მხოლოდ იმწუთიერი კონი-უნქტურული განწყობების კვალსაც ატარებს. ასე მაგალითად, მას

შემდეგ რაც 1976 წელს რომანი „დალი“ უკვე წიგნად გამოვიდა, გაზეთ „წიგნის სამყაროში“ ქვეყნდება რეცენზია, სადაც ავტორი – სოლიკო ალგეთელი წერს: „დალის სახით რ. ჭეიშვილს ლამაზი და სულითაც მომხიბლავი ქალი ჰყავს დახატული, მაგრამ მას აკლია სხვა აუცილებელი კომპონენტები, კერძოდ, ნებისყოფა და თავისი საკუთარი ღირსების წინ წამოწევა, დაფასება. საქართველოში 60-იან წლებში შექმნილი ვითარების ტიპიური წარმომადგენლები არიან რომანის სხვა გმირებიც [...] ისინი მწარედ გაგვახსენებენ ჩვენს გუშინდელ დღეს, როცა საზოგადოების ერთ შესამჩნევ ნაწილში ჩამკვდარი იყო ლამაზი იდეალისადმი სწრაფვა, როცა ადამიანები თუნდაც უსამართლობის წინააღმდეგ საბრძოლველად განწყობილნი, პირველი დაბრკოლებისთანავე ფარ-ხმალს ჰყრიდნენ, უიმედობა ეუფლებოდათ და ცხოვრების მდორე და ერთფეროვან მდინარებას ნებდებოდნენ. სწორედ ამ მდორე დინების მორევეში მოფარფატე ნაფოტებს მოგვაგონებენ რ. ჭეიშვილის რომანის გმირები. თუმცა ამ ნაფოტებს არ აკლდათ არც განსწავლულობა, არც ინტელექტი და ერუდიცია. ამ დრამატულ რომანში კარგად აირეკლა ის დრო, რომელშიც დაიწერა. (პირველად იგი „დალი“ – კ.ლ.] 1970 წელს ჟურნალ „ცისკარში“ გამოქვეყნდა)“ (ალგეთელი 1977: 5). ვფიქრობ, მოყვანილი ამონარიდიდან ძნელად შესამჩნევი არ უნდა იყოს, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის რომელი ყოფილი პირველი მდივნის პოლიტიკურ ბოსტანში ისვრის კენჭებს და, პარალელურად, რომელი ახალი პირველი მდივნის საქართველოს შეჰყურებს გულწრფელი თუ მოჩვენებითი ოპტიმიზმით ხსენებული რეცენზიის ავტორი; და თან ამას ისე აკეთებს, რომ რაიმე სერიოზულ მინიშნებასაც კი ერიდება იმ სიღრმისეული სოციალური უკუღმართობისა და ფარული, მაგრამ, იმავე დროს, ძირეული მნიშვნელობის მქონე პოლიტიკურ-მსოფლმხედველობრივი წინააღმდეგობების თაობაზე, რომლებიც, თუ სათანადოდ ჩავეძიებით, განსაზღვრავს და განაპირობებს რეზო ჭეიშვილის მიერ ნაჩვენები უცნაური გალერეის ბინადართა ნიჰილისტურ და ფუნქციაგამოცლილ არსებობას.

გაცილებით პირდაპირი და შორსმიმავალია რეზო ჭეიშვილის მიერ ხსენებულ რომანში გამოძახებული სოციუმის ობიექტურ შეფასებასა და დახასიათებაში აპოლონ ცანავა, რაც შე-

იძლება იმითაც აიხსნებოდეს, რომ ჩვენ მიერ ამ სტატიაში აქამდეც ნახსენები მისი წერილი საბჭოთა წლების მიწურულს, ე.წ. „პერესტროიკის ეპოქაში“, დაიბეჭდა. „დალი, როგორც ითქვა, ტრაგიკული პიროვნებაა და თვითონაც გრძნობს ამას. ტრაგიკულია იმიტომ, რომ მას სიყვარული ადამიანის არსებობის უმაღლეს ნიჭად მიაჩნია, მაგრამ კატაკლიზმებითა და სოციალური უსამართლობით დამძიმებული საზოგადოება ვერ იცავს, ვერ მფარველობს ამგვარ ნიჭს“ (ცანავა 1989: 51), – აცხადებს მკვლევარი. აპოლონ ცანავა მის მიერ დანახული დალის გამორჩეულობაზე საკმაოდ გატაცებით საუბრობს და მიაჩნია, რომ რომანის ავტორსაც უკიდურესად უიღბლო სოციალურ კონტექსტში მოხვედრილი ამგვარი, გამორჩეული ინდივიდის ხვედრი ადევლებს: „სწორედ დალის ეს განმარტოებულობა, განსხვავებულობაა პარალელგაგლებული მითოსურ ორეულებთან. დალი არაორდინალური პერსონაჟია და მწერალს სწორედ ამგვარი ადამიანის ბედი აინტერესებს იმ საზოგადოებაში, სადაც ჭეშმარიტ სიყვარულსა და ამაღლებულ პიროვნულ თვისებებს ნაკლებად სცემენ პატივს; საზოგადოებაში, სადაც გასავალი აქვს თანამდებობას, კარიერას, ფუჟ სახელს, მოჩვენებითობას, მლიქვნელობას“ (ცანავა 1989: 51-52).

რეზო ჭეიშვილის რომანში („დალი“) მითოლოგიურ და ემპირიულ განზომილებათა შესახებ ჩემს ამ სტატიაში წარმოდგენილი მსჯელობის დასასრულს მინდა აღვნიშნო, რომ აპოლონ ცანავას მოსაზრებისგან განსხვავებით, რომლის მიხედვითაც ხსენებული ნაწარმოები არის „[...] რეზო ჭეიშვილის ძალზე საყურადღებო, მრავალგანზომილებიანი რომანი, რომელიც ქართული პროზის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენად შეიძლება მივიჩნიოთ“ (ცანავა 1989: 52), მე მაინც არ მიმაჩნია „დალი“ ხარისხობრივად ესოდენ გამორჩეულ თხზულებად. სხვას რომ თავი დავანებოთ, თუნდაც გასული საუკუნის 70-იან წლებში, ანუ მაშინ, როცა ეს რომანი გამოქვეყნდა, ქართულ პროზასა და კონკრეტულად კი რომანისტიკაში არაერთი ისეთი ნაწარმოები შეიქმნა, რომელსაც „დალი“ თავისი მხატვრული ღირსებებით ბოლომდე ნამდვილად ვერ უსწორებს მხარს. უფრო მეტიც, თავად რეზო ჭეიშვილის დიდებულ ლიტერატურულ მემკვიდრეობაშიც არის რომანები, რომ აღარაფერი ვთქვათ შედეგრებად ქცეულ მის ნოველებსა და ვრცელ მოთხრობებზე, რომლებიც გაცილებით მეტს ამბობენ ამ

საოცარი მწერლის შემოქმედებით შესაძლებლობებზე, ვიდრე ამის საშუალებას „დალი“ იძლევა. და მაინც, რომანი „დალი“ არის ის ერთ-ერთი კონკრეტული ქართული ნაწარმოები, რომელშიც თავმოყრილად გამოვლინდა მთელი იმდროინდელი ლიტერატურული პროცესისათვის (ისე როგორც თავად ხსენებული რომანის ავტორის სხვა ქმნილებებისთვისაც) უაღრესად დამახასიათებელი და მნიშვნელოვანი მრავალი ტენდენცია თუ განზომილება. ვფიქრობ, ამიტომაც, გასული საუკუნის 60-70 წლების ქართული მწერლობის სხვა არაერთი მკვლევარიც, ისევე, როგორც მე, დრო და დრო კვლავ მიუბრუნდება და ახალ მზერას მიაპყრობს ხოლმე თანამედროვე საქართველოს ერთ-ერთი უდიდესი მწერლის ამ შედარებით მოკრძალებულ ნამუშევარს.

ლიტერატურა:

ალგეთელი 1977: ალგეთელი ს. „ცხოვრებისეული“. გაზ. „წიგნის სამყარო“, 8 ივნისი 1977, გვ. 5.

ბაქრაძე 1970: ბაქრაძე აკ. კრიტიკული შენიშვნები. ჟურნ. ცისკარი, 8, 1970.

გაბელაია 1983: გაბელაია ალ. სიცოცხლის პაროდია. ჟურნ. ცისკარი, 6, 1983.

ვირსალაძე 1964: ვირსალაძე ელ. ქართული სამონადირო ეპოსი (დალუპული მონადირის ციკლი). თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1964.

კვაჭანტირაძე 1970: კვაჭანტირაძე თ. აკ. ბაქრაძის „კრიტიკული შენიშვნების“ გამო. ჟურნ. ცისკარი, 11, 1970.

ლორია 2005: ლორია კ. მოწოდებაც და მოვალეობაც. რეზო ჭეიშვილის შემოქმედება. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2005.

პაჭკორია 1970: პაჭკორია ო. ისევ „მანდიკორელთა“ გამო. ჟურნ. ცისკარი, 12, 1970.

სიხარულიძე 2006: სიხარულიძე ქ. კავკასიური მითოლოგია. თბილისი: „კავკასიური სახლი“, 2006

ცანავა 1989: ცანავა აპ. დალი და ფოლკლორი. აღმ. კრიტიკა, 4, 1989.

ჭეიშვილი 1970: ჭეიშვილი რ. დალი. ჟურნ. ცისკარი, 1-2-3-4-5-6, 1970.

ჭეიშვილი 1976: ჭეიშვილი რ. დალი. თბილისი: გამომცემლობა „ნაკადული“, 1976.